

Onderwijs - marktkonform en onder tijdsdruk

Hoger onderwijs verloedert

De kranten staan er weer vol van. Minister Ritzen straft de hogescholen voor de, volgens hem, bestaande overmaat aan dure wachtgelders. De onderwijsinspectie klaagt dat het onderwijs voor HBO-studenten 'niet studeerbaar' is, een moeilijke term voor kwalitatief onvoldoende onderwijs. De HBO-raad blijkt op oneigenlijke wijze met miljoenen te zijn omgegaan: rente werd aan het eigen apparaat besteed in plaats van aan het onderwijs waarvoor het bedoeld was.

D OOR ALLE GEDEREGULEER, geprivatiseer en bezuinigingen werken de hogescholen zo veel mogelijk 'marktkonform'. Die markt blijkt voor het onderwijs niet goed te werken. Gevolg: er worden oneigenlijke opleidingen aangeboden, waar vervolgens geheel terecht weer veel kritiek op komt. Zo bieden de hogescholen van Leiden en Sittard populaire 'labels' aan die een slag op een modderschuit blijken te zijn. Opleidingen met in de titel termen als sport, toerisme, communicatie, management, audio-visueel en ander modems. Er moeten natuurlijk ook opleidingen met een dergelijke inhoud bestaan, en er zijn heel goede van. Maar hier betreft het kwasi-HBO-opleidingen waarmee de hogescholen hun financiële positie - marktkonform - op basis van overheids subsidies wilden versterken.

Goedkoop is duurkoop

Het is dus oorlog tussen enerzijds de onderwijsminister en de instellingen die de kwaliteit van het HBO moeten controleren - inspectie en visitatiecommissies - en anderzijds de hogescholen. De overheid wil dereguleren, studieduur verkorten en bezuinigen en vindt nu de kalkulerende scholen tegenover zich. Evenzeer mogen de hogeschoolbesturen de hand in eigen boezem steken. Reorganisaties - zoals de grote schaalvergrotingsoperatie (STC-operatie) - werden door diverse managers nogal enthousiast ontvangen. Nieuwe functies werden volop gekreëerd. Maar nu ook heel wat moderne managers gefaald hebben en zijn vervangen, en bovendien een overmaat aan dure posten onbetaalbaar is, worden de negatieve gevolgen van de bezuinigingen steeds duidelijker. Vandaar de ontslagen, bijvoorbeeld vele tientallen onderwijskrachten aan de hogescholen van Amsterdam, Leeuwarden en Groningen. Veelal is hier wanbeleid aan de orde; er werd aan dezelfde hogescholen

nog personeel aangenomen, toen dat in het kader van meerjarenverwachtingen al lang dubieus was. Maar veel meer nog dan wanbeleid werkt het huidige bekostigingsmodel van korte termijn 'lump sum'-financiering het vele geschuif met personeel in de hand. De kern wordt nu hopelijk weer voor een ieder zichtbaar. De talloze bezuinigingen zijn op den duur ronduit slecht. Nederland heeft - in vergelijking met andere relatief welvarende landen - momenteel goedkoop onderwijs. Maar goedkoop blijkt duurkoop te zijn. Leerlingen, studenten, onderwijskrachten, maar ook heel de kennis-infrastructuur en het bedrijfsleven ondergaan de negatieve werking van een verschromlend onderwijs. Men roept zo veel over kwaliteit van het onderwijs om het gebrek aan een echte discussie over kwaliteit te verbloemen.

Brede opleiding

Wat was ook nog weer het doel van het onderwijs? Het merkwaardige is dat daar waar het beroepsonderwijs en algemeen vormend onderwijs onder druk staan om marktgericht te werken, juist ondernemers en ervaren managers vaak pleiten voor een brede opleiding. Zij geven de onderwijs-intentie van een brede ontplooiing niet op. In de moderne marktgerichtheid zijn onderwijsmanagers soms roomser dan de paus. Ondernemers hebben liever breed inzetbare werknemers op alle niveaus, die bij tijd en wijle voor specifieke taken zich laten bijscholen. Ze willen wel een flexibele werknemer, altijd bijscholingsbereid, manipuleerbaar en multi-inzetbaar, maar liefst dus ook met een basis van brede vorming. Peter F. Drucker - internationaal befaamd management-goeroe - meent, verwijzend naar zijn beoordeling van de macht van de Amerikaanse bonden: "In plaats van een wereld waarin de arbeider oppermachtig is, hebben we nu een >

maatschappij waarin de toegang tot de betere banen niet langer afhangt van het lidmaatschap van een vakbond maar van het schooldiploma." De lerende maatschappij komt eraan, roept hij. Dat zal dan wel, maar dit betekent dus dat iedereen: ouders, studenten, docenten en het bedrijfsleven het met elkaar eens zijn dat een hoogwaardige onderwijs-infrastructuur en bijbehorend goed onderwijs van het allerhoogste belang zijn voor de bevolking, zowel individueel als maatschappelijk bezien.

Dus, kunnen we stellen, is voor de ontwikkeling van iedereen een breed georiënteerd onderwijs, naar kennis, houding en vaardigheden, het beste. Dat te realiseren lukt niet altijd, gezien de interesse, intellectuele capaciteit en uitgangspositie van jongeren en de didactische mogelijkheden van dat moment. Maar vooral de voortdurende inperking van brede opleidingsmogelijkheden is een rem. Brede opleidingen zijn echter niet alleen een individueel, maar evenzeer een maatschappelijk goed.

Toepassing van het 'geleerde' dient een individueel belang, maar zeer zeker ook het maatschappelijke belang op de korte en de langere termijn. Wat dat betreft, heeft bezuiniging een negatieve functie. Opleidingen tenderen ernaar te gaan onderbieden. Een effectieve korte leerweg met een vrijwel gegarandeerd diploma. Maar een dieper doordachte kwaliteitsnorm dreigt dan buiten beschouwing te blijven.

Schaalvergrotingsdrift

Voor een brede taakopvatting met betrekking tot scholing en ontwikkeling moet aan het onderwijs *ruimte* worden geboden. Dat staat echter haaks op de ontwikkelingen van de afgelopen twee decennia. Hier zien we alweer een tegenstrijdige tendens. Een toenemende scholingsgraad aan de ene kant, met bijvoorbeeld een hoge deelname aan het hoger onderwijs. Maar anderzijds, onder het motto van deregulering, een toename van groeps grootte en strakke regulering binnen de instellingen zelf.

De scholen in Nederland, van basis- tot hoger onderwijs, lijden aan de schaalvergrotingsdrift die wordt ingegeven door bezuinigingen en die bovendien goed zou zijn voor het kwalitatieve onderwijsaanbod en voor de carrièremogelijkheden van leraren. Het laatste is alvast niet waar. Want voornamelijk in de korte tijd van de reorganisatie zelf, komen er wat nieuwe functies vrij. Daarna meestal niet meer, of alleen dan wanneer mensen hun nieuwe taak niet waar kunnen maken, wat helaas maar al te vaak voorkomt. Maar een groter schooltype heeft in

foto Chris Pennarts

totaliteit niet meer functies te verdelen dan een kleinere school, wanneer men zich niet financieel in de vingers wil snijden.

Leerfabrieken

Voor leerlingen en studenten is de prijs in ieder geval hoog. De klacht over onpersoonlijke instellingen (leerfabrieken) is vrij algemeen. Een slechter onderwijsresultaat is er misschien niet direkt, een beter zeker ook niet. Onprettig en vervreemd voelen leerlingen zich vaak wel in hun school. Het is één van de redenen van uitval. Bij alle grote veranderingen zullen leerlingen en leraren zich in het schaal-vergrote onderwijs ook minder inspinnen tot verzet bij verslechteringen. Het is momenteel moeilijker zich te verweren in een grotere instelling, hoe

paradoxaal dit ook is. Bovendien moet men zich door de deregulering en privatisering richten tot de eigen directie. Dat laatste wilde het Ministerie van Onderwijs ook bereiken. Bangige, verantwoordelijkheid ontduikende en 'regelende' docenten én onderwijsgebruikers worden zo gekreëerd. Iedereen hoopt dat het hem niet overkomt. En wanneer dat wel zo is, lijken er vaak geen solidaire middelen tot verzet voorhanden te zijn en laten de bonden het vaak ook afweten, omdat zij zich sterk verbonden hebben aan het moderne onderwijsstelsel en daarmee middelen tot verzet hebben weggegeven.

De trend van grootschaligheid heeft soms waanzinnige vormen aangenomen, waarbij goed lopende afdelingen en leslokalities

voortdurend heen en weer schuiven met het oog op een beetje extra rendement, althans enkele guldens besparing. Maar Nederland loopt hierin achter. In New York komt het 'small is beautiful' -de kleine school -weer terug in het middelbaar onderwijs, althans in sommige wijken. De eerste resultaten voor het leereffekt, het zich thuisvoelen op school en verantwoordelijkheid nemen door de leerkrachten zijn positief. Volgens H. Levin van de Stanford University is dit logies, want er bestaat een negatief verband tussen de leerprestaties en de schoolgrootte. De nederlandse politiek is zo ver nog niet. Marktgerichtheid, privatisering, tempobeurs, rentedragende studieleeningen, profijtbegin-sel, afrekenen, efficiëntie, de student-als-klant, als konsument, kwaliteitsevaluatie in meetbare cijfers, selectie aan de poort, berekening van netto effecten van bezuinigingen en andere economistische kreten bepalen het individualiserend kalkulisme. Uitspelen, controleren, rendementscijfers, individuele leerwegen - vrijwel nergens echt waargemaakt overigens - en boetes op het niet afstuderen dwingen de student het spel mee te spelen. Dat er tegen al deze verdrukking in nog solidariteit bestaat, toont hoe diep die geworteld is. De tijdgeest wordt steeds opnieuw geproduceerd én bestreden.

Geen tijd

Op de werkplek zelf - leslokaal, praktikum, werkcollega of in de stage - wordt soms als in loopgraven gevochten voor eigen onderwijsruimte, vrijheid van onderwijs voor leerling, student en docent, en wordt per millimeter gewonnen én verloren. Dat onderwijs een brede en kritiese oriëntatie moet bieden wordt principieel nauwelijks bestreden, maar prakties zijn er de ongelijke eisen, de massa-kolleges, het ont-persoonlijken van het leren. De inhoud van het onderwijs is veelal minder vervreemdend dan vroeger, maar de vorm werkt verdeel-en-heers en denken aan het korte termijn belang sterk in de hand. Studiepunten, 42 en normjaartaken, 1.710 uur, 'pressen' de roosters en een veelheid aan andere welomschreven taken in nauw afgebakende tijd-ruimte eenheden. Studenten als konsument? Een kritiese konsument, dat moeten ze zijn en dat zijn ze. Maar een breed overzicht? Is daar tijd voor? 'Er geen tijd voor hebben', is een gevleugelde kreet, óók in het onderwijs. Dit, terwijl een jongere al gauw van elf tot ongeveer twintig volle jaren onderwijs geniet. De tegenstrijdigheid ten top. Dit feitelijk ervaren gebrek aan tijd heeft veel te maken

met versplintering van taken. Door de bezuinigingen is het aantal te verrichten taken per leerkracht sterk vergroot. Dat betekent fragmentatie van ingezette tijd, zowel voor leraren als voor leerlingen en studenten. Dan wordt elke taak al gauw te veel. Dus heeft men 'geen tijd'.

Individualisme

Er bestaat in Nederland een ogenschijnlijk tegenstrijdige tendens van schaalvergroting en deregulering. Centrale regels lijken te verdwijnen, maar er zijn zeer veel oude en nieuwe voorschriften die decentraal moeten worden nagekomen. Dit heeft geleid tot ontelbare mini-buromgevingen in onze kwasi-gedereguleerde democratie. Fragmentering, versplintering van taken, opdrachten, regels en het werk zelf. En alles wat mis gaat, roept nieuwe maatregelen en regels op. In het werk zelf is een nauwe samenhang te zien tussen versplintering, doorgeslagen individualisme en verlies aan overzicht bij leraren én leerlingen, docenten én studenten. Bij de betreffende groepen kan dit leiden tot afhaken, wegduikgedrag en vervreemding. In het onderwijs verdienen de maatschappelijke individualisering en de vorm waarin de vermaatschappelijking momenteel gestalte krijgt, een sterkere overheidssteun en inhoudelijk een sterker sociaal aksent. Goed onderwijs heeft ruimte nodig. Wat is ruimte in het onderwijs vooral? Tijd. Een leerling of student heeft voor zijn leerproces *tijd* nodig. De tendens om een roep om kwaliteit gepaard te laten gaan met inperking van studietijd en de leerstof in de tijd steeds vaster in te kaderen, is een heilloze weg. Centraal inkorten van tijd voor studie en bezinning leidt tot individualisties gedrag en kortzichtig gekalkuleer. Het gaat wel degelijk ten koste van de kwaliteit van het onderwijs. Zowel de persoon als de maatschappelijke voorzieningen en bedrijvigheid lijden hieronder.

Werkdruk omlaag

Onderwijs is belangrijk en mag duur zijn. Goed onderwijs is nooit weggegooid geld. Dat vraagt nieuwe investeringen, dus een ophoging van het onderwijsbudget. Kwaliteit is mede afhankelijk van een goede positie van de leerkrachten, inclusief een goed loon, om ervaren en gekwalificeerd personeel in het onderwijs te krijgen en te houden. Wanneer voor het hele onderwijs minder fragmentatie, dus meer 'ervaren tijd' nodig is, moeten vooral ook de onderwijskrachten mogelijkheden krijgen op een positieve -

controleerbare - wijze over hun tijd te beschikken. Om meer doelbewust te kunnen werken aan een kwalitatief goed onderwijs. Wat te doen? Misschien is de aanloop naar een nieuwe CAO voor het HBO een goed moment om de toestand in dit onderwijs aan de orde te stellen. Binnenkort beginnen hierover weer de onderhandelingen tussen vakbonden en gedereguleerde werkgevers, dus niet meer de minister, maar de besturen van de hogescholen. Bij de eerste, twee jaar geleden afgesloten, CAO is afgesproken dat bij de flexibilisering van werktijden en vakanties die de werkgevers willen invoeren, eerst gekeken zal worden naar de werkdruk van het personeel. Die werkdruk bepaalt in hoge mate de kwaliteit van het onderwijs. Verbetering, dus verlichting van de werkdruk, is er de afgelopen twee jaar niet geweest. In tegendeel. Wat dat betreft, ligt er een goed aangrijpingspunt in het HBO om eisen te stellen aan de werkomstandigheden. Zowel voor het personeel, maar evenzeer ten bate van de studenten. Voor hen is goed voorbereid, goed toegerust én uitgerust personeel van groot belang. Het HBO is een verkeerde voorbode geweest van tal van verslechtingen die later in het MBO, VWO en basisonderwijs zijn doorgevoerd. Misschien kan het HBO nu eens een goede voorbode zijn voor verbetering van de arbeidsomstandigheden in het onderwijs, met een werkelijk uitgevoerde atv, óók ten bate van goed onderwijs waar alle jongeren recht op hebben.

*Jasper Schaaf
(Abop)*